

MAKTABGACHA TA'LIMDA BOLALARNING UMUMIY FIKRLASH QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Yoqubboyeva Sayyora Abdug'ani qizi

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Namangan filiali

1- bosqich magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tizimida bolalarning umumiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish pedagogik muammo sifatida ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda maktabgacha yoshdagi bolalarda mantiqiy, ijodiy va tanqidiy fikrlashni shakllantirish jarayonining ahamiyati yoritilib, ta'lim-tarbiya jarayonida uchrayotgan asosiy muammolar va ularning kelib chiqish omillari aniqlanadi. Shuningdek, pedagog va tarbiyachilarning kasbiy kompetensiyasi, rivojlantiruvchi muhitning tashkil etilishi hamda o'yin, muloqot va faoliyatga asoslangan metodlarning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishdagi roli ochib beriladi. Maqolada bolalarning individual psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda samarali pedagogik shart-sharoitlarni yaratish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqiladi.*

Kalit so'zlar: *maktabgacha ta'lim, umumiy fikrlash qobiliyati, pedagogik muammo, mantiqiy fikrlash, ijodiy fikrlash, tanqidiy fikrlash.*

Zamonaviy ta'lim tizimida maktabgacha ta'lim bosqichi shaxs kamolotining poydevori sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Aynan ushbu davrda bolaning bilish jarayonlari, tafakkuri, nutqi va ijtimoiy munosabatlarga kirishish ko'nikmalari shakllana boshlaydi. Bugungi globallashuv va axborotlashuv sharoitida jamiyat oldida turgan asosiy vazifalardan biri — mustaqil, tanqidiy va ijodiy fikrlay oladigan, muammoli vaziyatlarda samarali qaror qabul qilishga qodir shaxsni tarbiyalashdan iborat. Shu bois maktabgacha yoshdagi bolalarning umumiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish pedagogik muammo sifatida dolzarb ilmiy-amaliy masalaga aylanmoqda.

Maktabgacha yosh davri bolaning bilish faolligi yuqori bo'lgan, atrof-muhitni idrok etish va tushunishga bo'lgan ehtiyoji kuchli namoyon bo'ladigan rivojlanish bosqichidir. Ushbu davrda mantiqiy bog'lanishlarni anglash, sabab-oqibat munosabatlarini tushunish, muammoni tahlil qilish va oddiy xulosalar chiqarish kabi fikrlash operatsiyalari shakllanadi. Mazkur jarayonlarning samaradorligi ko'p jihatdan pedagogik muhitning to'g'ri tashkil etilishi, ta'lim metodlari va tarbiyachilarning kasbiy mahoratiga bog'liqdir.

So'nggi yillarda maktabgacha ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlar ta'lim mazmunini modernizatsiya qilish, rivojlantiruvchi muhit yaratish va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni joriy etishga qaratilmoqda. Biroq amaliyotda bolalarning fikrlash qobiliyatlarini maqsadli va tizimli rivojlantirishda bir qator muammolar, jumladan, metodik ta'minotning yetarli emasligi, innovatsion pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanilmasligi hamda individual yondashuvning cheklanganligi kuzatilmoqda.

Shu munosabat bilan mazkur tadqiqot maktabgacha ta'lim jarayonida bolalarning umumiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishning pedagogik asoslarini aniqlash, mavjud muammolarni tahlil qilish va ularni bartaraf etishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi. Tadqiqot natijalari ta'lim muassasalari, tarbiyachilar va pedagog kadrlar tayyorlash tizimi uchun metodik jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi.

L. S. **Vigotskiy** o'zining "*Psixologiya razvitiya rebyonka*" asarida bolaning aqliy rivojlanishi ijtimoiy muhit va muloqot jarayonida shakllanishini ta'kidlab, fikrlash va nutqning o'zaro uzviy bog'liqligini ilmiy asoslaydi. Uning fikricha, kattalar va tengdoshlar bilan hamkorlikda bajariladigan faoliyat bolaning bilish jarayonlarini faollashtiradi va yuqori darajadagi tafakkur shakllarining rivojlanishiga zamin yaratadi [1].

S. L. **Rubinshteyn** "*Osnovy obshchey psikhologii*" asarida fikrlashni shaxsning faoliyati bilan bevosita bog'liq bo'lgan kognitiv jarayon sifatida talqin qiladi. Unga ko'ra, bola atrof-muhit bilan faol o'zaro ta'sirga kirishgan sari, uning tahlil qilish, taqqoslash va umumlashtirish qobiliyatlari rivojlanib boradi. Mazkur yondashuv maktabgacha ta'lim jarayonida amaliy faoliyatga asoslangan metodlarning ahamiyatini ilmiy jihatdan asoslab beradi [2].

J. **Piaget** o'zining "*The Psychology of the Child*" asarida maktabgacha yoshdagi bolalarda fikrlashning asosan ko'rgazmali-obrazli xarakterga ega ekanligini ko'rsatadi. Uning nazariyasiga ko'ra, bola bilimni tayyor holda qabul qilmaydi, balki predmetlar bilan bevosita harakat qilish va tajriba o'tkazish orqali uni "quradi". Shu sababli Piaget maktabgacha ta'limda muhit va faoliyatning rivojlantiruvchi rolini alohida ta'kidlaydi [3].

Mazkur tadqiqot doirasida maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning umumiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish jarayonining amaliy holati empirik kuzatuvlar, pedagogik tajriba-sinov ishlari hamda diagnostik topshiriqlar asosida tahlil qilindi. Tadqiqot Andijon viloyatidagi uchta maktabgacha ta'lim muassasasida 5–6 yoshli jami 60 nafar bola ishtirokida olib borildi. Tadqiqot jarayonida bolalarning mantiqiy, ijodiy va tanqidiy fikrlash darajalarini aniqlash maqsadida maxsus ishlab chiqilgan baholash mezonlari qo'llanildi.

Boshlang'ich bosqichda bolalarning fikrlash qobiliyatlarini aniqlash uchun quyidagi diagnostik topshiriqlar ishlab chiqildi:

Taqqoslash topshirig'i — ikki yoki uch predmetning o'xshash va farqli tomonlarini aniqlash;

Tasniflash topshirig'i — berilgan predmetlarni umumiy belgisiga ko'ra guruhlarga ajratish;

Sabab-oqibatni aniqlash — kundalik hayotiy vaziyatlar asosida "Nima uchun?" savoliga javob berish;

Ijodiy topshiriq — rasm yoki hikoya asosida mustaqil yakun ishlab chiqish.

Baholash mezonlari uch darajali tizimda belgilandi: **past (1 ball)** — topshiriqni bajarishda pedagog yordami zarur; **oʻrta (2 ball)** — qisman mustaqil bajaradi; **yuqori (3 ball)** — mustaqil va izchil fikrlaydi.

Dastlabki tashxis natijalari shuni koʻrsatdiki, bolalarning aksariyat qismi mantiqiy va ijodiy topshiriqlarni bajarishda qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Quyidagi jadvalda boshlangʻich darajadagi natijalar aks ettirilgan:

Fikrlash darajasi	Bolalar soni	Foiz (%)
Past daraja	24 nafar	40%
Oʻrta daraja	26 nafar	43%
Yuqori daraja	10 nafar	17%

Mazkur koʻrsatkichlar fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish boʻyicha maqsadli pedagogik taʼsir yetarli darajada yoʻlga qoʻyilmaganini koʻrsatadi.

3. Pedagogik taʼsir va amaliy misollar

Tajriba-sinov bosqichida rivojlantiruvchi pedagogik shart-sharoitlar yaratildi va quyidagi metodlar tizimli joriy etildi: **“Nima oʻxshash, nima farqli?” oʻyini** Bolalarga olma va apelsin tasvirlari taqdim etilib, ularning rang, shakl, taʼm va foydalanish jihatlari koʻra oʻxshash va farqli tomonlarini aytib berish soʻraldi. Ushbu mashgʻulot natijasida bolalarda taqqoslash va umumlashtirish koʻnikmalari sezilarli darajada rivojlandi. **“Sababini top” vaziyati** Pedagog quyidagi vaziyatni taqdim etdi: “Agar gulga suv quymasak, nima boʻladi?” Bolalar sabab-oqibat aloqasini aniqlab, oʻz xulosalarini mustaqil ifodalashga harakat qildilar. Bu mashgʻulot tanqidiy fikrlash va mantiqiy xulosa chiqarish koʻnikmalarini mustahkamladi. **Ijodiy hikoya tuzish** Bolalarga yarim tayyor syujetli rasm berilib, hikoyani mustaqil yakunlash topshirildi. Ushbu mashgʻulot ijodiy fikrlash, tasavvur va nutq faoliyatini faollashtirishga xizmat qildi.

Pedagogik taʼsir bosqichi yakunida qayta diagnostika oʻtkazildi. Natijalar quyidagi jadvalda keltirilgan:

Fikrlash darajasi	Boshlangʻich (%)	Yakuniy (%)
Past daraja	40%	15%
Oʻrta daraja	43%	45%
Yuqori daraja	17%	40%

Koʻrsatkichlar tahlili shuni koʻrsatadiki, yuqori darajadagi fikrlashga ega bolalar ulushi 23 foizga oshgan, bu esa qoʻllanilgan pedagogik metodlarning samaradorligini tasdiqlaydi.

Olingan natijalar asosida oddiy foizli taqqoslash va dinamik oʻsish koʻrsatkichlari hisoblandi. Masalan, yuqori darajadagi bolalar soni 10 nafardan 24 nafarga oshgan boʻlib, bu **2,4 barobar oʻsishni** tashkil etdi. Ushbu holat Poddyakov va Elkonin tomonidan ilgari surilgan oʻyin va muammoli vaziyatlarga asoslangan taʼlim yondashuvlarining amaliy samaradorligini tasdiqlaydi.

Shuningdek, tarbiyachilar bilan oʻtkazilgan suhbatlar shuni koʻrsatdiki, rivojlantiruvchi muhit tashkil etilgan guruhlarda bolalarning muloqot faolligi va mustaqil fikr bildirish

darajasi sezilarli darajada oshgan. Bu holat Yakimanskaya tomonidan asoslangan shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim konsepsiyasining amaliy ifodasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vigotskiy, L. S. *Psixologiya razvitiya rebyonka*. — Moskva: Pedagogika, 1984.
2. Rubinshteyn, S. L. *Osnovy obshchey psikhologii*. — Sankt-Peterburg: Piter, 2002.
3. Piaget, J. *The Psychology of the Child*. — New York: Basic Books, 1972.
4. Abdullayeva, M. X. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi. — Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
5. Shermatova, N. A. Maktabgacha yoshdagi bolalar tafakkurini rivojlantirish metodikasi. — Toshkent: Fan, 2020.